

Колесников Б. М.,
аспірант
Київського університету права
Національної академії наук України

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СТЯГНЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ

THE PROBLEM ASPECTS OF COMPENSATING INTANGIBLE DAMAGES IN UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню складнощів і перепон, які виникають під час звернення до суду за відшкодуванням моральної шкоди. Проаналізовано практичні ситуації, законодавство.

Ключові слова: моральна шкода, збиток, моральна компенсація, незаконність рішень, незаконність.

Статья посвящена исследованию сложностей и преград, которые возникают при обращении в суд за возмещением морального ущерба. Проанализированы практические ситуации, законодательство.

Ключевые слова: моральный ущерб, ущерб, моральная компенсация, незаконность решений, незаконность.

The article concerns issues that take place, when a person try to claim intangible damages. Here were analyzed some practical situations and national legislation of Ukraine in the matter of the issue.

Key words: intangible damage, intangible, damage, unlawful solutions.

Постановка проблеми. Україна дуже цілеспрямовано направляє шлях розвитку до європейських стандартів, чому підтвердженням є законодавство, що постійно змінюється, програми розвитку законодавства, систематичні зміни в органах державної влади.

Проте, не зважаючи на такий розвиток, на постійне впровадження нових норм, задля покращення життя українців законодавець, тим не менш, окремим проблемам увагу не приділяє, і, власне, як не приділяв його до курсу на євроінтеграцію, так не приділяє і зараз.

Однією з таких окремих проблем, які законодавець залишив поза своєю увагою, є проблема моральної шкоди, яка в Україні, незважаючи на достатню кількість кваліфікованих суддів, стягується далеко не у всіх випадках, а якщо і стягується, то в надзвичайно малих розмірах, і виникає думка про відсутність чіткого врегулювання законодавством цього питання.

Стан дослідження. Проблематиці компенсації моральної шкоди приділяли увагу такі вчені діячі, як: В.Д. Примак, С.В. Селезень, С.І. Клім, І.М. Забара, Н.Л. Полішко та інші.

Постановка завдання. Виокремити сучасні загальні проблеми відшкодування моральної шкоди, які виникають в особи під час звернення до суду, та запропонувати подальші дії з покращення існуючої ситуації в зазначеному контексті.

Виклад основного тексту. Перш за все, слід виокремити поняття моральної шкоди, оскільки це є необхідним для подальших висновків.

Згідно із приписами статті 23 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), моральна шкода полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях,

яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи; моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування; моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом [1] ЦК України.

Відповідно до статті 611 ЦК України, у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема: відшкодування збитків та моральної шкоди [1].

З вищенаведеного можна дійти висновку, що моральна шкода може виражатися в незчисленній кількості форм, оскільки стаття 23 ЦК України не дає чіткого формулювання, а також висновку, що стаття 611 ЦК України фактично вказує на можливість стягнення моральної шкоди в будь-якому випадку відшкодування збитків за порушення прав, оскільки в зазначеній статті законодавець встановлює відшкодування збитків та моральної шкоди, тобто словосполучення не «та/або», а саме «та».

Проте на практиці все зовсім не так просто, як здається. Так, деякі судді роблять прив'язку моральної шкоди або виключно до спеціального закону, який передбачає можливість стягнення моральної шкоди за те чи інше правопорушення, або виключно до умов договору, яким начебто має передбачатися в обов'язковому порядку можливість відшкодування моральної шкоди. Тобто вже судження суддів є помилковим, оскільки питання, що не регулюються укладеним між сторонами договором, за загальним правилом регулюються чинним законом, і, в свою чергу, можна зробити висновок, що якщо стягнення моральної шкоди не передбачено умовами договору, то врегульовуватися це питання буде за допомогою закону. Але зараз в Україні не так вже й багато спеціальних

законів, що передбачають таку можливість, а отже, фактично законодавець відсилає нас до положень ЦК України, якщо такими спеціальними законами не врегульовується проблема моральної шкоди.

Чинником даної проблематики є і те, що наразі в Україні відсутня чітка практика стосовно задоволення вимог, пов'язаних з моральною шкодою. Так, наприклад, в Справі «Скройбіж проти Товариства з обмеженою відповідальністю «Прайм-Девелопмент» [2] суд першої інстанції відмовився задовольняти вимогу про відшкодування моральної шкоди, зазначивши при цьому: «Що стосується позовних вимог про стягнення коштів у відшкодування моральної шкоди, то суд дійшов висновку про відмову в їх задоволенні, оскільки умовами договору завдатку не передбачено її відшкодування в разі порушення чи невиконання умов договору завдатку», тобто якщо дана можливість не передбачена відповідним договором, то і стягнути не є можливим. На дане рішення була подана апеляційна скарга, на тій підставі, що:

– *ст. 23 ЦК України встановлює право особи на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.*

Дана стаття не ставить можливість стягнути моральну шкоду в залежності від передбачуваності її в договорі.

– *ст. 611 ЦК України передбачає, що в разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом.*

Тобто в разі посилення на моральну шкоду не є обов'язковим їх передбачення в договорі, якщо відповідне право надає закон. І в даному випадку суд дійшов помилкового висновку про відмову в її стягненні, оскільки таке право не передбачено договором, проте воно є передбаченим законом.

– *постанова Верховного Суду України (далі – ВС України) по справі 6-111цс13, в якій суд зробив наступну правову позицію «<...>Правові наслідки порушення зобов'язання настають тільки у випадках, коли це передбачено законом або договором. Покладення на сторону договору відповідальності за невиконання зобов'язання, яка не встановлена цим договором або законом, є порушенням ст. 611 ЦК України» [3].*

Тобто відповідальність має бути передбачена або договором, або законом, а отже, якщо вона не передбачена договором, проте передбачена законом, то особа має право її застосовувати.

– *ст. 1167 ЦК України, яка встановлює, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті [1].*

Тобто з вищенаведеного можна дійти висновку, що відшкодування моральної шкоди є можливим, якщо така можливість передбачена в законодавстві, навіть якщо вона не передбачена договором.

Проте Апеляційний суд міста Києва притримувався того ж висновку, що його зробив суд першої інстанції, а саме – відмови у стягненні моральної

шкоди [2]. І прикладів таких справ можна привести ще багато (№ 761/1630/15-ц – за позовом Зубчевської С.В. до ТОВ «Віа авто» – в рішенні судів першої та апеляційної інстанції відмовлено відшкодування моральної шкоди на підставі того, що це не передбачено ні законодавством, ні договором [4]; № 539/2778/15-ц – також інстанції відмовили на підставі того, що не було такої умови в договорі [5]; № 0610/2-2039/11 – також відмовлено на тій підставі, що відшкодування моральної шкоди не передбачено договором [6]). Зважаючи на формулювання рішень деяких судів, можна дійти висновку, що в певних справах законом все ж було передбачено відшкодування моральної шкоди, проте не договором.

Але наразі в реєстрі відносно невелика кількість справ, де була відсутня саме відповідна умова у відповідному договорі, причому значно більша, де робиться прив'язка саме до закону, проте знову ж таки суди відмовляють у стягненні моральної шкоди через недоведеність її завдання. Але навіть ж тоді в нормах вказувати на прив'язку до закону, якщо фактично саме від сприйняття судів, які буквально слідує Постанові Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [7], в якій зазначено, що суду необхідно в кожній справі з'ясувати характер правовідносин сторін і встановлювати, якими правовими нормами вони регулюються, чи допускає відповідне законодавство відшкодування моральної шкоди при даному виді правовідносин, коли набрав чинності законодавчий акт, що визначає умови і порядок відшкодування моральної шкоди в цих випадках, та коли були вчинені дії, якими заподіяно цю шкоду, залежить чи присудять особі моральні відшкодування?

Тобто тут встановлюється, що з кожного виду правовідносин має бути спеціальна норма у відповідному нормативно-правовому акті, яка передбачає можливість відшкодування моральної шкоди.

І тут особливо доречною видається справа «Новоселецький проти України» від 22.02.2005 року [8], в якому Європейський Суд з Прав Людини (далі – ЄСПЛ) «висловив особливе здивування» відхиленням позову національним судом про відшкодування моральної шкоди з посиланням на те, що «відшкодування моральної шкоди в житлово-правових справах законом не передбачено». **Фактично даним рішенням ЄСПЛ вказав, що непередбачуваність законом відшкодування моральної шкоди не є причиною для відмови в її стягненні** (особливо зважаючи на той факт, що ніяких конкретних коментарів, окрім як непередбачуваності законодавством, уряд України в цій справі не надав), але й більш того, є твердженням незаконності такої відмови, не кажучи вже про непередбачуваність подібного в договорі. Дане рішення є прикладом, який має юридичну силу для України та, відповідно, для українських судів, з огляду на Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а саме – статтю 17, яка передбачає, що Конвенція «Про захист прав

людини та основоположних свобод» та практика ЄСПЛ є джерелом права в Україні [9].

Також видається незрозумілим, як моральну шкоду, підстави її стягнення, розміри взагалі можна передбачити договором, (не передбачаємо ж ми стягнення коштів на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України, і тоді незрозумілим є те, чому суди задовольняють стягнення на підставі цієї статті, оскільки даний вид відповідальності (інфляційні втрати та 3% річних) рідко коли передбачається, якщо передбачається взагалі в договорах, проте суди такі вимоги задовольняють, і тому прикладом є тисячі або ж десятки тисяч справ) а отже, виникає питання: що ж все ж таки є неправомірним – рішення, якими відмовляють у стягненні моральної шкоди (з підстави непередбачуваності законодавством, непередбачуваності договором) чи рішення, якими задоволено стягнення на підставі ч. 2 ст. 625 ЦК України? На нашу думку, відповідь очевидна.

Проте зазначене не стосується окремих договорів, які, власне, й укладаються з метою уникнення судової тяганини в разі стягнення моральних відшкодувань, тобто які укладаються задля морального відшкодування в погоджених сторонами розмірах.

З наведеного можна дійти висновку, що судді й самі однозначно не розуміють, яким чином їм ставитись до вимог про відшкодування моральної шкоди. Гарним прикладом слугує Постанова ВС України № 6-210цс17 [10], оскільки вона повністю ґрунтується на вимозі про стягнення моральної шкоди. У даній справі особа вимагала відшкодування моральної шкоди, незважаючи на те, що між позивачем та відповідачем вже були відносини з приводу моральної шкоди, які засвідчувалися письмовим правочином та були виконані відповідачем у повному обсязі. А наскільки ми пам'ятаємо, за статтею 23 ЦК України моральна шкода стягується одноразово. Цікавим в даному випадку є те, що суд першої інстанції на цю обставину увагу звернув та відмовив у позовній вимозі, проте суди апеляційної та касаційної інстанції вирішили позовну вимогу під час перегляду задовольнити, водночас у відповідних рішеннях суди не зазначали про існуючий між сторонами спору договір, яким моральну шкоду вже було сплачено. Відповідно, ВС України залишив у силі

рішення суду першої інстанції. Здавалося, що це – нескладна справа, але, тим не менш, судді вищих інстанцій неправильно застосували закон.

Також прикладом можуть слугувати обставини справи, описані в Постанові ВС України № 6-104цс16 [11], яка є цікавою тим, що вищі суди мало того, що значно зменшили розмір стягненої моральної шкоди, постановленої судом першої інстанції, так ще й застосували сучасне законодавство до відносин, яке регулюється більш ранніми законами.

Тобто, виходячи з вищенаведеного, можна зробити наступні висновки: 1) вкрай необхідним є витлумачення положень закону, які стосуються можливості стягнення моральної шкоди в контексті того, в яких випадках вони застосовуються (в зв'язку з тим, що ст. 23 та ст. 1167 ЦК України є досить широкими та абстрактними в цьому плані і фактично дозволяють за будь-яке порушення прав її стягнення) або ж навпаки – не застосовуються, що конкретно має доводитись і яким чином (в зв'язку з тим, що наразі склалась така ситуація, що навіть якщо особа надасть усі документи та докази завдання їй моральної шкоди, суд може відмовити за недоведеністю або присудити малу суму відшкодування, і водночас задовольнити, виходячи зі слів особи), визначити найбільш загальний перелік документів, на які має спиратись суд під час вирішення питання стосовно доведеності завдання моральної шкоди та визначення її розмірів (стосовно розміру – у згаданій Постанові Пленуму ВС України є окремий пункт щодо визначення її розміру, проте це не заважає суддям значно зменшувати її розмір у випадку задоволення, але підстав для такого зменшення суд, як правило, не вказує), оскільки позиція багатьох судів зводиться до того, що особа кожного разу має доводити своє право на стягнення моральних відшкодувань, тобто фактично доводити наявність у неї передбачуваного законом права;

2) про незаконність Постанови Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» в пп. 3 п. 2, який стосується випадків розгляду спорів, пов'язаних з моральною шкодою, зважаючи на позицію Європейського Суду з Прав Людини в цьому контексті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України в редакції від 19.07.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>
2. Рішення судів по справі «Скройбіж проти ТОВ «Прайм-Девелопмент» №757/6864/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
3. Постанова Верховного Суду України № 6-111цс13 від 06 листопада 2013 року. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/017E33C8ED278B1FC2257C92003A6DE5](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/017E33C8ED278B1FC2257C92003A6DE5)
4. Рішення судів по справі «Зубчевська про ТОВ «Віа-авто» №761/1630/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
5. Рішення судів по справі № 539/2778/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
6. Рішення суду по справі «Конотоп проти Лісовського та Лісовського» №0610/2-2039/11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
7. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної(немайнової) шкоди» в редакції від 27.02.2009. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
8. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Новоселецький проти України» від 22.02.2005 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_238
9. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в редакції від 02.12.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
10. Постанова Верховного Суду України №6-210цс17 від 22 березня 2017 року. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/2E51A5F339BB9784C2258115004CF99F](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/2E51A5F339BB9784C2258115004CF99F)
11. Постанова Верховного Суду України №6-104цс17 від 14 червня 2017 року. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/CEE6230970E71E7CC2258147004EAD2C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/CEE6230970E71E7CC2258147004EAD2C)